TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI

RESEARCHES ABOUT THE TURKS ALL AROUND THE WORLD

YIL / YEAR: 34 CİLT / VOLUME: 100 SAYI / NUMBER: 199 ISSN: 0255-0644

100. CİLT

TEMMUZ - AĞUSTOS 2012
JULY - AUGUST 2012

199

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI

Researches About The Turks All Around The World

ISSN: 0255-0644

2012 / 199

TEMMUZ - AĞUSTOS
JULY - AUGUST

İstanbul - 2012

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
Researches About The Turks All Around The World
ISSN: 0255-0644

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
The Foundation of Researches About Turks All Around The World

Sahibi / *Owner*
Prof. Dr. Turan YAZGAN

Yazı İşleri Müdürü / *Managing Editor*
Saadet Pınar YILDIRIM

Yayın Kurulu / *Editorial Board*
• Prof. Dr. Salih AYNURAL (Ahmet Yesevi Üniversitesi)
• Prof. Dr. Gülçin ÇANDARLIOĞLU (Mimar Sinan Üniversitesi)
• Prof. Dr. Mustafa ERKAL (İstanbul Üniversitesi)
• Prof. Dr. Necdet ÖZTÜRK (Marmara Üniversitesi)
• Prof. Dr. Dr. Arslan TERZİOĞLU (İstanbul Üniversitesi)
• Prof. Dr. Turan YAZGAN (İstanbul Üniversitesi)

Yayına Hazırlayan / *Editor*
Doç. Dr. İlyas TOPSAKAL

Dizgi / *Typesetting*
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yuluğ Tekin Dizgi Merkezi

İç Tasarım / *Design*
Gökhan KAYA

İletişim Adresi / *Management Center*
Kemalpaşa Mah. Bukalıdede Sok. No: 4 Saraçhane İstanbul / TÜRKİYE
Tel: (0212) 511 10 06 / Belgegeçer: (0212) 520 53 63
İnternet adresi: www.turan.org.tr / **e-posta:** tdav@turan.org - dizgi@turan.org
Posta Çeki Hesabı Numarası: İstanbul Aksaray PTT Şubesi - 141720
Vakıfbank İstanbul Beyazıt Şubesi: TR76 0001 5001 5800 7287 8397 25

Baskı / *Printed By*
Özrenk Matbaa : Davutpaşa Mah. İpek İş Hanı No: 6/18 Topkapı - İSTANBUL
Tel: (0212) 565 41 97

Yayın Türü
2 Aylık, Süreli, Uluslararası, Hakemli

EBSCO PUBLİSHİNG - TUBİTAK / ULAKBİM - ASOS Sosyal Bilimler İndeksi

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, **Ebsco Publishing** tarafından taranmakta ve makalelerin İngilizce özetleri indeksin servisinde yer almaktadır. **Ebsco Publishing:** *www.ebscohost.com/titleLists/poh-coverage.pdf*

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, **TUBİTAK / ULAKBİM** tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

Tubitak / Ulakbim için ise, *www.ulakbim.gov.tr/cabim/vt/uvt/sbvt/uvt_journal_index.php?the_db=4&the_year=2010* adresinden takip edebilirsiniz.

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, **ASOS Sosyal Bilimler İndeksi** tarafından taranmakta ve makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri indeksin servisinde yer almaktadır. *http://asosindex.com/journal-view?id=188* adresinden takip edebilirsiniz.

Adedi	**1 Yıllık Yurt Dışı Abonelik /** *Subscription*	**1 Yıllık Yurt İçi Abonelik**
20 TL	100 $ veya 75 Euro karşılığı Türk Lirası	120 TL

Yayın Hakem Kurulu

Prof. Dr. Sacid ADALI ● Turgut Özal Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Eyüp AKTEPE ● Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü / Azerbaycan

Prof. Dr. İsmail AKTÜRK ● 9 Eylül Üniversitesi, Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, Maliye Bölümü - Emekli / Türkiye

Prof. Dr. Kılıçbay BİSENOV ● Kızılorda Korkut Ata Devlet Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi - Milletvekili / Kazakistan

Prof. Dr. Veysel BOZKURT ● İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Viktor BUTANAYEV ● Hakas Devlet Üniversitesi, Arkeoloji Etnografya ve Bölgesel Tarih Bölümü / Hakasya - Rusya

Prof. Dr. A. Vecdi CAN ● Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Lütfi ÇAKMAKÇI ● Ankara Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü - Emekli / Türkiye

Prof. Dr. Svetlana ÇERVONOJE ● Nicolaus Copernius Üniversitesi, Tarih Bölümü / Polonya

Prof. Dr. Recai COŞKUN ● Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Ayşegül DEMİRHAN ● Uludağ Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı / Türkiye

Prof. Dr. İsmail Hakkı DÜĞER ● Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü - Emekli / Türkiye

Prof. Dr. Ercan DÜLGEROĞLU ● Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Süleyman ELİYARLI ● Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih Bölümü / Azerbaycan

Prof. Dr. Feridun EMECEN ● İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Birol EMİL ● Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / KKTC

Prof. Dr. İnci ENGİNÜN ● İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - Emekli / Türkiye

Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN ● Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - Emekli / Türkiye

Prof. Dr. Mümin ERTÜRK ● Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Vasili GAYFULİN ● Tatar Milli Üniversitesi / Tataristan

Prof. Dr. Reşat GENÇ ● Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Abdülcebbar GÖKLENOV ● Türkmenistan Azadi Üniversitesi, Tarih Bölümü - Emekli / Türkmenistan

Prof. Dr. Eyüp İSPİR ● Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü / Türkiye

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ ● Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Metin KARAÖRS ● Emekli Öğretim Üyesi (Yeni Türk Dili Anabilim Dalı) / Türkiye

Prof. Dr. Zekeriya KİTAPÇI ● Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü - Emekli / Türkiye

Prof. Dr. Bayram KODAMAN ● Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Lev P. KURAKOV ● Çubuksarı Devlet Üniversitesi, İktisat Fakültesi / Çuvaşistan

Prof. Dr. Berrak KURTULUŞ ● İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Zeki KUŞOĞLU ● Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK ● Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Sedat MURAT ● İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Emine Gürsoy NASKALİ ● Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Roza NESEPOVA ● Türkmenistan Azadi Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü / Türkmenistan

Prof. Dr. Mustafa ÖNER ● Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Emin ÖZBAŞ ● Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Matematik Bilgisayar Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Türker ÖZDOĞAN ● Washington Devlet Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü / ABD

Prof. Dr. Metin ÖZKUL ● Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Gültekin RODOPLU ● İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü / Kırgızistan

Prof. Dr. Recep SEYMEN ● İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Sabri SÜMER ● Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Muratgeldi SÖVEGOV ● Aşkabat Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi, Türk Dili Bölümü / Türkmenistan

Prof. Dr. İlhan ŞAHİN ● Manas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / Kırgızistan

Prof. Dr. Almas ŞAYHULOV ● Başkurt Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Dili Bölümü / Başkurdistan

Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL ● Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Musa TAŞDELEN ● Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Ramazan TAŞDURMAZ ● Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü - Emekli / Türkiye

Prof. Dr. İbrahim TATARLI ● Sofya Devlet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü - Emekli / Bulgaristan

Prof. Dr. İsmail TATLIOĞLU ● Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Kantörö Şaripoviç TOKTOMAMATOV ● İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü / Kırgızistan

Prof. Dr. Vahit TÜRK ● Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Valentina TUGUJEKOVA ● Hakas Devlet Üniversitesi, Dil Edebiyat ve Tarih Enstitüsü / Hakasya - Rusya

Prof. Dr. Selçuk ÜNLÜ ● Selçuk Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Stefan VARBAN ● Komrat Devlet Üniversitesi / Gagauzeli

Prof. Dr. İsmail YAKIT ● Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Durali YILMAZ ● İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Türkiye

Prof. Dr. Mehmet YÜCE ● Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü / Türkiye

Doç. Dr. Mustafa AYDIN ● İstanbul Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü / Türkiye

Doç. Dr. Yıldız KOCASAVAŞ ● İstanbul Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Türkiye

Doç. Dr. Osman YORULMAZ ● Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Ergünöz AKÇORA ● Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü / Türkiye

Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKIŞ ● İstanbul Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Tuğrul KESKİNGÖREN ● Portland State Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü / Amerika Birleşik Devletleri

Dr. Muhsin KADIOĞLU ● İstanbul Teknik Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Deniz Ulaştırma ve İşletme Mühendisliği Bölümü / Türkiye

Yayın / Danışma Kurulu

Prof. Dr. Oktay ASLANAPA ● İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü - Emekli / Türkiye

Prof. Dr. Nevzat ATLIĞ ● İstanbul Teknik Üniversitesi, Türk Müziği Konservatuarı - Emekli / Türkiye

Prof. Dr. Bayhan ÇUBUKÇU ● İstanbul Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi - Farmakognozi Ana Bilim Dalı - Emekli / Türkiye

Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN ● Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü - Emekli / Türkiye

İ Ç İ N D E K İ L E R

TÜRK KÜLTÜRÜNDE CEMAATLEŞME VE TOPLUMSAL BOYUTLARI

Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN **11**

1929 DÜNYA EKONOMİK KRİZİ ÖNCESİ ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK EKONOMİSİ (1923-1929)

Yrd. Doç. Dr. Feyzullah EZER **31**

OSMANLILARA SIĞINMIŞ ÖNEMLİ BİR AK-KOYUNLU ŞAHZÂDESİ: UĞURLU MEHMED BEY

Doç. Dr. Kazım PAYDAŞ **41**

KARAMANOĞLU MEHMED BEY VE TÜRKÇE MESELESİ

Yrd. Doç. Dr. Yahya BAŞKAN **55**

NÂBÎ DİVANINDA GEÇEN VE GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE FARKLI ANLAMLARDA KULLANILABİLEN ARAP KÖKENLİ KELİMELER

Salih SAVAŞ **65**

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE DÖNÜŞLÜLÜK ZAMİRİ

Doç. Dr. Suzan TOKATLI **83**

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BAZI AKTARİYE ÇARŞILARININ GELİŞİMİ VE YORUMLAMALAR

Prof. Dr. Ayşegül Demirhan ERDEMİR **93**

DEDE KORKUT VE ASAN KAYGI'DA DANIŞMAN OZAN / AKIN TİPİ

Öğr. Gör. Seyfettin GELEKÇİ **117**

KÖROĞLU DESTANI'NIN ARAP REYHAN KOLU ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU **149**

AZERBAYCAN'IN SÜRGÜN AYDINLARININ KADIN ÂŞIKLARLA İLGİLİ ARAŞTIRMALARI

Doç. Dr. Almas HASANKIZI - Aktaran: Cengiz YAVAN **161**

BİR MEHTER ÇALGISI OLARAK DAVUL

Dr. Timur VURAL **173**

YAKIN ÇAĞ TÜRKİSTAN TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA BATILI KAYNAKLARIN YERİ

Doç. Dr. Memet YETİŞGİN **187**

ÇİN'İN BOZKIRLI KAVİMLERLE MÜCADELE SİYASETİ VE STRATEJİSİ: JUAN-JUAN'LAR MİSÂLİ (MİLÂDÎ III-VI. YÜZYIL)

Araş. Gör. Kürşat YILDIRIM **225**

KÖROĞLU DESTANI'NIN ARAP REYHAN KOLU ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU*

Öz

Türk Dünyasında Köroğlu Destanı ve bu destana bağlı kollar hakkında yapılan araştırmalar, uzunca bir geçmişe sahiptir. Yapılan bu çalışmalarda Köroğlu'nun tarihi şahsiyeti, alp tipi ve âşık tipini temsil eden kimliği ve anlatma metinlerinin epik veya romanesk bağlamda karakteri tartışılmıştır. Bu çalışmada, bahsi geçen tartışmalara kısaca değinilerek, Köroğlu destanının Türkmen versiyonuna bağlı Arap Reyhan kolu, olay örgüsü ve motif bazında incelenmiş ve bu motifler de zaman zaman diğer Türk destanlarıyla karşılaştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Köroğlu Destanı, Arap Reyhan Kolu, Olay Örgüsü, Tema, Motif, Ziya Gökalp.*

Abstract

A Study on Arap Reyhan Episode of Koroglu Epic

The studies about Koroglu epic and the episodes connected to this epic on Turkish World have a long history. It was discussed that historical figure of Koroglu, representing the identity of the type of hero type and troubadour type and the character of narration texts epic or romanesque context in these works. In this study, shortly mentioning above discussions, it was analyzed Arap Reyhan episode related to Turkmen version of Koroglu epic and on the basis of plot and motif, time to time, those motifs were compared to other Turkish epics.

Key words: *Koroglu Epic, Arap Reyhan Episode, Plot, Theme, Motif, Ziya Gökalp.*

* Nevşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Destanlar, millet hafızasında önemli bir yer teşkil eden ve oluşumu açısından uzunca bir süre gereken edebi verimlerdir. Çeşitli konu ve motifler açısından değerlendirildiğinde Türk destanlarının sözlü edebiyatta oynadığı rollerin başında *millet olma* gibi bazı temel ülkü birliktelikleri gelmektedir. Bu bakımdan destanın ana kahramanlarının etrafında oluşan anlatıların dışında yayılmış çeşitli kolları oluşur ve varlığını sürdürür.

Türk Dünyasında oldukça yaygınlık kazanmış Köroğlu anlatmaları, ortak Türk kültür mirası içinde önemli bir yere sahiptir. Ali Berat Alptekin'in aktardığı bilgilere göre *"Köroğlu hikâyesinin 11, 17, 24 hatta 366 ve 700 kolunun olduğunu"*[1] çeşitli kaynaklardan öğrenmekteyiz. Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Anadolu sahalarında anlatıla gelen Köroğlu, konusu itibariyle alplığı işlemekte, Anadolu sahası anlatmaları hariç, beyliğini yeniden kurmaya yönelik mücadele vermektedir. Metin Ekici'ye göre, Köroğlu hakkında şimdiye kadar yapılan çalışmaların çokluğuna rağmen Köroğlu'nun kimliği ve tipi hakkında bazı temel problemler çözülememiş, konuyu ele alan araştırmacıların tarihi-ideolojik yaklaşımları konuyu daha da karmaşık bir hale sokmuştur.[2] Anlatmaların teşekkülü, Köroğlu'nun kimliği, bu destanın kurgusundaki versiyon farklılıklarının nedenleri, destanın teşekkül ettiği yerler hakkında değişik fikirler öne sürülmüştür.

Türkiye'deki destan araştırmacılarının öncüleri bu konuya kronolojik-tarihi bakışla yaklaşmışlar, Köroğlu'na tarihi şahsiyet bulmaya yönelmişlerdir. Bu konuda Zeki Velidi Togan, Köroğlu'nun VII. veya VIII. yy.da Türkmenistan'ın Cürcan bölgesinde yaşayan Şol-Türkmen beylerinden olabileceğini ifade etmiş, Köroğlu'nun Yezid bin Mühelleb adlı Emevi kumandanı tarafından ortadan kaldırıldığını öne sürmüştür.[3]

Köroğlu'nun ilk örneğinin Gazneli Mahmut olduğunu düşünen Ziya Gökalp, Türk destanları üzerine yapmış olduğu çalışmalarda, özellikle İran ve Türkmenistan sahası dile getirildiği için bu destanın XI. yy.a ait tarihi olayları yansıttığını belirtmiştir.[4]

M. Fuad Köprülü, Köroğlu'nun menkıbevi-tarihi bir destan olduğunu, Göktürklere bağlı yaşayan Oğuzların İslam öncesi dönemde İran'la olan mücadelelerinin izlerini taşıdığını, daha sonra da göç yollarıyla birlikte Anadolu'ya geldiğini ileri sürmüştür.[5]

Mehmet Kaplan, Köroğlu'nu *alp tipi*nin temsilcisi olarak görmektedir. Kahramanın kimliğiyle bağlantılı olarak Kaplan, Köroğlu'nu alp tipinin özelliklerini göstermesi hususunda şöyle demektedir:

---

[1] Ali Berat Alptekin, "Köroğlu Hikâyesinin Bolu Beyi Kolundaki Millî ve Beynelmilel Motifler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 22, s. 105, İstanbul, 1983.

[2] Metin Ekici, *Türk Dünyasında Köroğlu,* Akçağ Yayınları, s. 63, Ankara, 2004.

[3] Zeki Velidi Togan, "Türk Destanlarının Tasnifi", *Atsız Mecmua,* Sayı: 3, s. 41, İstanbul 1931.

[4] Ziya Gökalp, "Türklerde İçtimai Teşkilat", *Milli Tetebbular Mecmuası,* Cilt: 1, Sayı: 3, s. 447, İstanbul, 1331.

[5] M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Ötüken Yayınları, s. 43, İstanbul, 1981.

> *"Köroğlu'nu alp tipi kadrosuna sokabiliriz. Hayatın manasını kuvvetli olma ve galebe çalmada bulması bakımından hiç şüphesiz o da Oğuz Kağan ve Dede Korkut kahramanları soyundan gelir. O da onlar gibi 'yiğitlik'i en üstün kıymet sayan, aktif, dışa dönük, savaşçı bir tiptir. Şahsiyetinin ayrılmaz parçası ve başarılarının temeli olan meşhur 'Kır atı', açık mekân adamı olması, tıpkı göçebeler gibi dağlarda yaşaması ile de, o alp tipine yaklaşır".*[6]

*Alp tipi*nin belirgin özelliklerini gösteren Köroğlu hakkında Pertev Naili Boratav da Kaplan'ın söylediklerine paralel fikirler ileri sürmekle birlikte, Köroğlu'nun aynı zamanda *eren tipi*ne yaklaştığını da ifade etmektedir: *"Köroğlu'nun oburluğuyla, heybetiyle, efsanevi cüssesiyle, sesiyle, kuvvetiyle asırlardan beri türlü tekâmüller geçirmesine rağmen bazen kendisine verilen alelade eşkıya şahsiyeti içinde bile Oğuznameler'deki Oğuz erenlerinin özelliklerini kaybetmediğini söyleyebiliriz".*[7] Diğer yandan Boratav'ın Batı Türkleri arasındaki Köroğlu anlatmalarının temel çatışması olarak Celali isyanlarını göstermesi[8], konu üzerinde çalışma yapan araştırmacılar arasında tartışmalara yol açmıştır. Fahrettin Kırzıoğlu ise, Boratav'ın görüşlerine karşı çıkıp Köroğlu'nun Celali isyanlarından çok daha önce yaşamış Avşar boyundan Hüsrev Sultan olduğunu öne sürmüştür.[9]

İsa Özkan, Köroğlu ve atının zuhuruna ait çizgilerin mitolojik dönemlere ait özellikler taşımasından dolayı destanda kahramanın ve atının doğumu noktasında batı ile doğu versiyonları arasında birtakım farklar bulunduğunu ve destanın tarihi tabakalarının Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önceki devirlerine rastladığını ifade etmektedir. Ayrıca, Köroğlu'nun Doğu rivayetlerinde Timurlular Devri ve diğer Türkistan hanlıkları zamanında ortaya çıkan olaylarla karşılaşmamızın mümkün olduğunu söylemekle birlikte, Boratav'ın tezinin tek başına destanın teşekkül devrini açıklama hususunda yeterli olmadığı görüşündedir.[10]

Köroğlu anlatmaları, Türk Dünyası destancılık geleneği içinde hayli önemli bir yere sahiptir. 1990'lı yıllara kadar tek yönlü bir gelişim çizgisi seyreden Türkiye sahasında yapılan araştırmalar, Anadolu'yla sınırlı kaldığından sağlıklı sonuçlar elde etmek mümkün olmamıştır. Türkistan'daki Köroğlu anlatmalarıyla ilgili 1990'lı yıllardan önce Dursun Yıldırım'ın tespitleri bugün için de geçerliliğini korumaktadır. Yıldırım, Kör-

---

6 Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3: Tip Tahlilleri,* Dergâh Yayınları, s. 101, İstanbul, 2001.

7 Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı,* Adam Yayınları, s. 74-75, İstanbul, 1984.

8 Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat,* Adam Yayınları, s. 229-235, İstanbul, 1983.

9 Fahrettin Kırzıoğlu, "Avşarlu ile Dulkadırlu Türkmenlerinin Köroğlu Oymakları", *Türk Kültürü,* Sayı: 65, s. 356-364, Ankara, 1968.

10 İsa Özkan, "Köroğlu Destanı'nda Kahraman ve Atının Doğuşu İle İlgili Motiflerin Tahlili", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi,* s. 232, Ankara, 1997.

oğlu anlatmaları için iki ana saha olduğunu, bunların Doğu ve Batı sahalarından müteşekkil olduğunu söylemiştir.[11]

Bu kadar geniş coğrafyaya yayılan Köroğlu anlatmalarının arasında kuşkusuz farklılıklar oluşacaktır. Kahramanın kimliği ve destanın kurgusu noktasında değişmeyen bu anlatılar, versiyon farklılıklarına bağlı olarak motif farklılıkları da kazanmıştır. Dursun Yıldırım, bu farklılıkları şu şekilde ele almıştır:[12]

a) Kahramanın ailesinin, atalarının kimliği ve hayat hikâyeleri hakkında farklılıklar.

b) Kahramanın doğuşu ve yetişmesi ile ilgili uyumsuzluklar.

c) Kahramanın Köroğlu unvanını almasına mesnet gösterilen motiflerle ilgisi.

d) Kahramanın tarihi şahsiyet olup olmaması veya destanda yer alan tarihi hadiselerin değişik yapılarda olması.

e) Mitolojik ve şamanistik tabaka ve unsurların gösterdiği hususilikler ve değişmeler.

f) Köroğlu Destanı'nın geneolojik daireleşme işleminde versiyonların durumu.

g) Destanın icra ve kompozisyonunun inşasında kullanılan anlatım tekniklerinin ifade geleneklerinin gösterdiği değişiklikler.

Köroğlu araştırmalarında kültürel ortamı metinle ayrıştıran yaklaşımlar, bu destanın ve bu destanın kahramanı olan Köroğlu'nun Celali Ayaklanmaları ya da Tebriz İsyanı ile birlikte anılması sonucunu doğurmuştur. Bu aslında Batı dairesi içerisinde şekillenmiş olan Köroğlu anlatmaları için tarihi şahsiyetlerle destanın mitolojik kahramanının adaptasyonunu ortaya koymaktan başka bir şey değildir. Tarihi-kronolojik bakışa sahip bazı araştırmacılar, karşılaştırmalar yapmak suretiyle destan kahramanının tarihi şahsiyetlerle olan bağlarını ortaya koymaya çalışmışlar, bazıları ise Avrupa eşkıya öykülerinin kahramanları ile Köroğlu'nu karşılaştırmışlardır.[13]

---

[11] Dursun Yıldırım, "Köroğlu Destanı'nın Orta Asya Rivayetleri", *Köroğlu Semineri Bildirileri,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları, s. 105, Ankara, 1983. Konuyla ilgili olarak Yıldırım şöyle demektedir: *"Biz bu iki versiyonu Orta Asya versiyonu ve Batı versiyonu şeklinde isimlendireceğiz. Köroğlu Destanı'nın Batı versiyonuna Azerbaycan, Anadolu, Balkan ve çevre Türk yerleşim sahalarında yer alan Türk rivayetleriyle, Gürcü, Ermeni ve diğer etnik grup ve milletlerin hayatında yer alan rivayetleri dâhil etmekteyiz. Orta Asya versiyonu, Türkmen, Özbek, Karakalpak, Tatar, Kazak, Kırgız, Uygur Türklerine ait rivayetler ile Tacik ve Buhara Arapları arasında dolaşan Arapça ve Tacikçe anlatılan rivayetleri kapsar. Afganistan Türkleri arasında dolaşan Köroğlu Destanı rivayetleri de Orta Asya versiyonuna dâhildir."* Bkz. Yıldırım, "a.g.m.", s. 105.

[12] Yıldırım, "a.g.m.", s. 106.

[13] Köroğlu'nun tarihi şahsiyeti ile ilgili bkz. Yücel Özkaya, "Köroğlu'nun Tarihi Şahsiyeti", *Köroğlu Semineri Bildirileri,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları, s. 67-70, Ankara, 1983. Köroğlu'nun Avrupa eşkıya öyküleriyle kıyaslanması hususunda bkz. A. Edip Uysal, "İngilizlerin Robin Hood Destanı ile Köroğlu Destanı Arasında Bazı Benzerlikler", *Köroğlu Semineri Bildirileri,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları, s. 91-102, Ankara, 1983.

Köroğlu'nun yayılımı ve gösterdiği bazı özellikleri bakımından bilinen Türk destanlarından ayrıldığı bir gerçektir. Bunun nihayetinde Köroğlu anlatmaları bazı bölgelerde destan formundayken, bazı bölgelerde halk hikâyesi; hatta efsane niteliğine bürünmüştür.

Şimdiye kadar yapılan Köroğlu araştırmalarında kullanılan Tarihi-Coğrafi Araştırma Metodu'nun doğurduğu sonuçlarla ilgili olarak Fuzuli Bayat, Köroğlu anlatmalarının *halk hikâyesi* mi, yoksa *destan* mı olduğu noktasında, *"destan formunda anlatmalar"* şeklinde bir tasarrufta bulunmasının yanında, ikili bir tür oluşturduğunu söylemeyi de ihmal etmemiş ve ayrıca *"bu destanda Celali Ayaklanmaları ve Tebriz Ayaklanmasının izlerini görebilmek"* şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.[14] Bayat, Türkistan'daki versiyonlarıyla Anadolu versiyonunun çıkışı ile ilgili yanlış yargılardan söz ederek, Köroğlu'nun tarihi şahsiyetle ilişki kurulması ya da çıkışı ile ilgili olan tespitlerin halk edebiyatının fonksiyonunu yeterince anlamamak ve metni konteksten (sosyo-kültürel bağlamdan) tecrit edilmiş biçimde algılamaktan ileri geldiğini ifade etmiştir.[15]

Bayat, Köroğlu'nda geçen kahraman tipine yönelik ise şunları demiştir:

> *"Bu yeniden kurulma (yani ikinci kez doğma) süreci destanda mahiyeti bakımından değişmese de, epik özellik kazanmıştır. Nitekim epik Goroğlu bütün yönleri ile hem kahramanlık destanlarının maddi güç sergileyen tiplerine hem de aşk destanlarının bade içerek âşıklık ve güç alan tiplerine benzer".*[16]

Köroğlu anlatmalarının mitolojik yönü her ne kadar günümüze kadar belirli yönleriyle gelmişse de, bunu yaratan kültürel çevrenin sosyo-kültürel değişmeleriyle şekillendiği muhakkaktır. Bu nedenle bu anlatmalardaki Köroğlu tiplerinin Sünni-Şii çatışmalarından, Babai ya da Celali hareketlerinden, Arap ordularıyla Türk milislerin mücadelelerinden hatta Sovyet devriminden etkilenmesi doğaldır. Bunu yaratan çevrenin geniş olması, birbiriyle tezat oluşturabilecek şekilde farklı farklı Köroğlu tiplerini ortaya çıkarmıştır. Konuyla ilgili araştırmacıları müşkül duruma sokan sebep budur.

1. Arap Reyhan Kolunun Olay Örgüsü

Köroğlu'nda olaylar bakımından ve bir anlatma bütünü olarak birbirinden müstakil, yalnızca başlıca kahramanlarının adları ile onların durakları olan Çamlıbel ve efsanevi Kırat gibi unsurların hepsinde müşterek olması itibarı ile gelenek içinde anlatmanın çeşitli olay örgüsü birimleri *kol* olarak adlandırılmıştır. Bu çalışmada Türkmenistan'da yaygın olarak anlatılan Köroğlu Destanı'nın Arap Reyhan kolu incelenmiştir. Türkmen versiyonuna ait bu kolun olay örgüsü şu şekildedir:

---

[14] Fuzuli Bayat, *Köroğlu: Şamandan Aşıka, Alptan Erene,* Akçağ Yayınları, s. 11, Ankara 2003.

[15] Bayat, a.g.e., s. 11.

[16] Bayat, *a.g.e.,* s. 18.

1. Köroğlu, Leke Şah'ın kızını hile ile kaçırarak Övez Can'a verir.

2. Leke Şah, durumu anlayınca Arabistan'a haber salarak yardım ister.

3. Üç Arap kardeşten ikisi bunu kabul etmez, ama Arap Reyhan bu yardım teklifini kabul eder.

4. Arap Reyhan padişahın huzuruna gelip ondan yemek ve yolluk erzak ister.

5. Arap Reyhan silahları ve binek hayvanlarıyla Çandıbil yolunu tutar.

6. Arap Reyhan'ın azığı yolun yarısında tükenmiştir.

7. Arap Reyhan, Köroğlu'nun yılkısından hayvan avlayarak karnını doyurur.

8. Çoban, bunu ağası Köroğlu'na haber verir.

9. Köroğlu, yiğitleriyle birlikte yola çıkar.

10. Köroğlu, yiğitlerine dinleneceğini ve onların av avlayabileceklerini söyleyerek uykuya dalar.

11. Arap Reyhan Köroğlu'nu tutsak alır.

12. Övez'in yardımıyla Köroğlu Arap Reyhan'ın elinden kurtulur.

13. Arap Reyhan, Övez tarafından öldürülür.

14. Köroğlu, kendisini kurtaran Övez'e beylik verir.

15. Yiğitleriyle beraber Köroğlu, Çandıbil'e geri gelir.

2. Arap Reyhan Kolunda Bazı Motifler

Halk anlatılarında karşımıza çıkan motif kavramı, belirli bir sürekliliği olan ve yinelenen en küçük öğe olarak tanımlanabilir. Anlatının merkezinde kendine özgü bir yer edinen motifin kültürel unsurlarla harmanlanmış olarak ortaya çıkması, kuşkusuz anlatıyla beraber bu kültürel ortamın da gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik önemli bir işlevi vardır. Köroğlu Destanı'nın Arap Reyhan kolunda öne çıkan bazı motifler şunlardır:

2.1. Köroğlu'nun Esir Düşmesi

Arap Reyhan ve kendisine benzeyen kardeşi, Arabistan bölgesinden gelip Köroğlu'yla savaşan tiplerdir. Konu üzerinde bir çalışma yapan H. İbrahim Şahin'in aktardığı bilgilere göre, bu iki tip, iri cüsseli ve güçlü kahramanlardır, bindikleri atların da sıra dışı yetenekleri vardır. Yemesi içmesi normal bir insanın çok üzerinde olan bu tipler, hantal olarak tasvir edilmişler ve Köroğlu'na karşı koyamamışlardır.[17]

Köroğlu'nun Arap Reyhan'a esir düşmesiyle birlikte gelişen olaylar, diğer Türk destanlarındaki konu gelişimiyle paralellikler göstermektedir. Özellikle yardımcı karakterin destan kahramanına yardım edişi, onu esaretten kurtarması, Dede Korkut'taki anlatmalarla Alpamış Destanı'nda da vardır. Kazan'ın oğlu Uruz'u esirlikten kurtarması, Boğaç Han'ın babası Dirse Han'ı hain kırk yiğidin elinden kurtarması, bu kolda cereyan eden esirlik-özgürlük çizgisindeki olaylarla benzerlik gösterir.

[17] H. İbrahim Şahin, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği,* Kömen Yayınları, s. 296, Konya, 2010.

Dede Korkut'ta esirlikten kurtarma konusunda destan kahramanının kendisine yakın bir başka karakteri kurtarması söz konusudur. Bunun tipik örneğini teşkil eden Boğaç Han'da destanın kurgusu Boğaç'ı temel alır. Uruz'un kurtarılması için aynı şeyi söylemek zordur. Çünkü burada tıpkı Köroğlu'nun kurtarılması gibi yardımcı karakter, ana kahramana yardım etmiştir.[18]

Kanturalı anlatmasında ise kahraman her ne kadar esir düşmese bile zor durumda kaldığında Selçen Hatun'un ona yardım teklif etmesi ve ardından ona yardım etmesi, Kanturalı tarafından hoş karşılanmamıştır.

Alpamış Destanı'nda ise, kahramanın dostu olan Karacan'ın onu kurtarma girişimlerinin kahraman tarafından reddedildiğini görmekteyiz.[19]

Halk hikâyelerinin bazılarında da kahraman bir başkasının yardımıyla esirlikten kurtulmaktadır. Halk hikâyelerindeki bu kurtulma biçimi olağanüstü yardımcı karakterlerin devreye girmesiyle gerçekleşir. Tahir ile Zühre Hikâyesi'nde Tahir'i Mardin zindanından Hızır kurtarmıştır.[20]

Güney Sibirya destanlarında esir düşme konusu hem kahramanın kendisi için, hem de kahramanın yakınlarından birisi için geçerlidir. Bu bölgedeki destanların birçoğunda bu motifin önemli ölçüde öne çıktığını görmekteyiz.[21]

Altay destanlarından Emelçi Mergen'de kahramanın esir düşen annesini zalim Celbegen'in elinden kurtarması konu edilmiştir. Bu destanın motif sırası, kahramanın annesinin esir düşmesi, kahramanın annesini kurtarması, kahramanın zalim Celbegen'i öldürmesi şeklinde oluşmuştur.

Türk destanlarında kahramanın esir düşmesi, hem destan formundaki anlatmalarda, hem de halk hikâyesi olarak adlandırabileceğimiz anlatmalarda varlığını korumakla beraber, bu durum karşısında kahramanların aldığı tavır çeşitlenmektedir. Köroğlu'nun Arap Reyhan kolu bu noktada diğer anlatmalardan ayrılmaktadır. Bu kolda Arap Reyhan'ın kendisini esir almasıyla birlikte Köroğlu, kırk yiğidinden, Kırat'tan ve Övez'den yardım bekler. Bunu Köroğlu'nun Arap Reyhan'a söylediği sözlerden anlıyoruz:

Gırat gitdi Çandıbile,
Habar berer bizin ile,
Hali yeter Övez bile,
Arap, sen men-menlik etme!
Gırat arlap, dagdan öter,
Kırk yigidim kovup yeter,

---

18 Konuyla ilgili bkz. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.

19 Konuyla ilgili bkz. Fazıl Yoldaşoğlu, *Alpamış Destanı,* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

20 Konuyla ilgili bkz. Fikret Türkmen, *Tahir ile Zühre,* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

21 Güney Sibirya kahramanlık destanlarından *Alday Buuçu, Çeçen Kara Möge, Boktu Kiriş Bora Şeeley* gibi destanlarda esir düşme konusu vardır. Bkz. Metin Ergun ve Mehmet Açа, *Tva Kahramanlık Destanları I,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Öz yurduna leşin gider,
Arap, sen men-menlik etme!
Dövüşmedim senin bile,
Göroglını saldın gola,
Umıdım bar Övez gele,
Zannar, sen men-menlik etme![22]

Kahramanın yardım beklentisi içine girmesi epik karakterli diğer destanlarda söz konusu değildir. Alpamış ve Dede Korkut'ta kahramana yapılan yardım teklifleri kahraman tarafından *"toplum içinde namım lekelenir"* düşüncesiyle reddedilmektedir. Bu da Köroğlu'nun halk hikâyesine yakın olan bir özelliğini öne çıkarmaktadır. Köroğlu'nun bu beklentisi gerçekleşmeyince de umudu tükenmeye başlar. Halbuki Türk destanlarında bilinen kahraman tipinde umutsuzluk ve bezginlik görülmemektedir. Köroğlu, bu umutsuzluğunu şu şekilde dile getirir:

Duman aldı, daglar başı garaldı,
Çandıbilden, ne Balkandan gelen bar.
Yazılan kısmatım gelmese erdi,
Çandıbilden, ne Balkandan gelen bar.
İndi Çandıbilden dövranlar ötdi,
Ahır meni bu men-menlik hor etdi,
Bu gün mana bu ekelik kar etdi,
Çandıbilden, ne Balkandan gelen bar.
Göroglı, gam bilen başım har boldı,
Zagpıran dek gızıl menzim saraldı,
Elim baglı yürek-bagrım gan boldı,
Çandıbilden, ne Balkandan gelen bar.[23]

Köroğlu'nun esir düşmesi öncesinde Türk destanlarında felaketlerin habercisi olan *uyku* ile karşılaşıyoruz. Bilindiği üzere destanlarda uykuya dalan bahadırlar hem uzun süre uyuyabilmekte, hem de bu uykunun sonunda başlarına kötü bir iş gelmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda, Oğuz beyleri yedi gün uyurlar, onun için uykuya *küçük ölüm* derler. Bamsı Beyrek ve Salur Kazan uyurken düşmana tutsak olmuşlardır. Dede Korkut Kitabı'nda ozan, *"Ol zamanda Oğuz yiğitlerine ne kaza gelse uykudan gelürdü"* demektedir.[24]

2.2. Hile

Türkmen destanlarında kahramanların zaman zaman hileye başvurdukları görülür. Çoğunlukla düşmandan beklenen hileler, bazen de kah-

22 Nagım Aşırov, *Göroglı,* Türkmenistan Dövlet Neşiryatı, s. 62, Aşgabat, 1958.

23 Aşırov, *a.g.e.,* s. 68.

24 Konuyla ilgili bkz. Saim Sakaoğlu, *Dede Korkut Kitabı (İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar),* C. I-II, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, Konya, 1998.

raman tarafından kullanılır. Hileyi bir savaş taktiği olarak kullanan kahramanların başında Köroğlu gelir. Köroğlu, pek çok kolda hileye başvurur, bu sayede düşmanlarına üstünlük sağlar. Köroğlu'nun yanı sıra yiğitleri de sık sık hileye başvururlar.[25]

Arap Reyhan kolunda Köroğlu, Leke Şah'ın kızını hileyle kaçırıp Övez'e verir. Diğer yandan Köroğlu, Leke Şah'ın askerleri ile çoban kılığında konuşur, kendini tanıtmaz. Burada *kılık değiştirme motifi*nin hileye yönelik olarak ortaya çıktığı düşünülebilir.

Hile, destan kahramanı için problemleri çözmede asıl yöntem değildir, özellikle alp niteliklerini tam anlamıyla taşıyan kahramanların başvurduğu bir yöntem hiç değildir. Bazı durumlarda kahramanın düşmanları hile yoluna başvurur ve bazen de başarıya ulaşırlar, ancak bu başarı geçicidir. Kahraman, yapılan hileyi çok geçmeden ortadan kaldırır ve bunu yapanları cezalandırır.[26]

2.3. Av

Türkmen destanlarında avların içeriği hakkında fazla ayrıntıya yer verilmez, sadece kahramanların ava çıktıkları belirtilir. Bazı avlarda kahraman, av sırasında sevdiği kızla veya düşmanlarıyla karşılaşır, bazılarında ise ava çıkan kahramanın geride bıraktığı ailesi ve yakınları zor durumda kalırlar. Hangi şekilde olursa olsun avlar, Türkmen destan kahramanlarını yeni maceralara sürükleyecek olayların yaşandığı alanlardır, bu yönüyle av motifi destanlarda oldukça işlevseldir.[27]

Türkmen destanlarından Köroğlu'nda kahramanlar sık sık ava çıkmakta ve bu avlarda kendilerini bazı olayların içinde buldukları görülmektedir. Arap Reyhan kolunda Köroğlu'nun ava çıktığına yönelik herhangi bir ifadeye rastlanılmasa da, Arap Reyhan'ı bulmaya gittiklerinde Köroğlu'nun yiğitlerine av izni verdiği, düşmanı Arap Reyhan'ın ise, Köroğlu'nun yurdunu basmaya giderken avlandığı belirtilmektedir.

2.4. Düşmanla Mücadele ve Kahramanın Gücünü İspatlaması

Köroğlu, Arap Reyhan'a esir düştükten sonra onun elinden kurtulmak için çeşitli hilelere başvurur, fakat başarılı olamaz. Arap Reyhan'a Övez'in ve kırk yiğidinin gelerek kendisini kurtaracaklarını söyler. Burada Arap Reyhan ile Köroğlu arasında geçen konuşmalar, halk hikâyelerinde geçen konuşmalara, Köroğlu'nun anlatmanın değişik yerlerinde sazıyla birlikte şiirler okuması da halk hikâyelerindeki kahramanların davranış kalıplarına benzemektedir.

Köroğlu doğrudan Arap Reyhan'la mücadeleye girişmemiş, Övez'in gelmesini beklemiştir. Övez, Kırat'ın da yardımıyla Arap Reyhan'ı yener.

---

[25] Şahin, *a.g.e.,* s. 336.

[26] Şahin, *a.g.e.,* s. 337.

[27] Şahin, *a.g.e.,* s. 336.

Böylelikle anlatmanın diğer kahramanı Övez, gücünü ispatlamış olmaktadır. Köroğlu'nun yaşlanmasıyla birlikte kahramanlık konusunda Övez'in ön plana çıkması, Manas ve Semetey gibi destanların kurgusuyla benzerlik göstermektedir.

2.5. Ceza

Köroğlu'nun kırk yiğidinin Köroğlu'nu esaretten kurtarma konusunda isteksiz davranmaları, Arap Reyhan'ın gücünden çekinmeleri anlatmada yer almaktadır. Bu durum her ne kadar Dede Korkut'taki Boğaç anlatmasında geçen hain kırk yiğidin tavırlarıyla benzerlik gösterse de aralarında bazı ayrılıklar vardır. Elimizdeki anlatmada ihanet söz konusu değildir, ancak, Köroğlu'nu kurtarmada kırk yiğit isteksiz davranmaktadır. Bu isteksizliğin sebebi, Arap Reyhan'ın heybetinden korkmalarına bağlanmıştır. Bir diğer Arap Reyhan varyantında kırk yiğit Övez'le birlikte Köroğlu'nu kurtarmaya gitmemiş, meyhanede eğlenmişlerdir. Bunun üzerine Köroğlu, Arap Reyhan'ın kellesini kendilerine yedirerek yiğitleri cezalandırmıştır.[28]

2.6. Toy

Köroğlu'nun Arap Reyhan kolunda toyla ilgili ayrıntılı tasvirler yer almamıştır. Anlatmanın sonunda *"Bu sözden son hemmesinin vagtı hoş bolup, mırat maksatlarına yetdiler"*[29] şeklinde masallardaki bitiriliş formellerine benzer bir ifade yer almaktadır. Diğer yandan, anlatmanın değişik yerlerinde *tütün, nargile, çay içmek, meyhanede eğlenmek* gibi ifadeler yer almıştır.

2.7. Efsanevi Mekan

Anlatmada belirsiz bir yer vardır ve bu efsanevi yerin adı Çandıbil'dir. Köroğlu'nun beyliğini kurduğu, ailesinin oturduğu yer olarak kabul edilmekle birlikte, gerçek bir yer adı değildir. Çandıbil'in yanı sıra anlatmada İran, Gürcistan, Arabistan gibi gerçek yer adları da geçmektedir.

2.8. Olağanüstü At

Türk destanlarında genellikle kahramanın baş yoldaşı kendisinin atıdır. Bu atlar olağanüstü özelliklere sahiptirler. Kahramanı tehlikelerden korurlar ve bazen de onunla konuşurlar. Hemen hemen bütün Türk destanlarında kahramanın baş yoldaşı olan kutsal atların sahip oldukları özelliklerden bazıları şunlardır:

1. Uçan kuştan daha hızlıdırlar.

2. Uzak yolları soluklanmadan aşma gücüne sahiptirler.

3. Kahramanın düşüncesiyle dileklerini, düşmanın kötü niyetini önceden sezmek yeteneğine sahiptirler.

4. Kahramanın sıkıştığı anlarda dile gelip kahramana akıl verip tavsiyede bulunabilirler.

---

[28] Aşırov, *a.g.e.,* s. 89.

[29] Aşırov, *a.g.e.,* s. 91.

5. Gerektiğinde kılık değiştirme gibi büyüsel güçlere sahiptirler.

6. Kahraman öldüğünde ya da yaralandığında vücudunu ya da cesedini bozkırda bırakmadan obaya getirebilirler.[30]

Köroğlu'nun atının adı Kırat'tır. Bu kolda Kırat, konuşmasa da, kuvvetli sezgileriyle kahramana yol gösterir. Köroğlu esir düştüğü zaman Çandıbil'e bu haberi o getirir. Övez'le birlikte Köroğlu'nu Arap Reyhan'ın elinden kurtarır. Kırat, çok hızlı koşan bir attır. Arap Reyhan kolunda Köroğlu, Kırat'a şöyle seslenmektedir:

Gurbanın bolayın Gırat,
Neçün gara baglanar sen?
Başındadır teci dövlet,
Neçün gara baglanar sen?
Gırat, muhannes boldunmı,
Daglardan habar aldınmı,
Ya bir şer habar bildinmi,
Neçün gara baglanar sen?
Garıp yüregimin badı,
Ilgar atın meydan şadı,
Hayvan ehlinin sayaydı,
Neçün gara baglanar sen?
Nege akar gözün yaşı,
Batır yigidin sırdaşı,
Göroglının baş yoldaşı,
Neçün gara baglanar sen?

Sonuç

Bu çalışmada Köroğlu Destanı'nın Türkmenistan'da yaygın olarak anlatılan Arap Reyhan kolu incelenmiştir. Köroğlu anlatmalarının destan mı, yoksa halk hikâyesi mi olarak adlandırılabileceği tartışmalarının belirli bir sonuca bağlanmadığı günümüzde net ifadeler kullanmak elbette mümkün değildir. Köroğlu, alp tipinin bir temsilcisi olmakla birlikte âşıkların davranış kalıplarını da göstermektedir. Bu bakımdan Köroğlu anlatmalarının ikili bir yönü vardır. Anlatmanın kurgusu ve motifleri anlatmanın destanî özelliklerini yansıtmakta, diğer yandan karşılıklı konuşmalarda halk hikâyesi özellikleri öne çıkmaktadır.

Bu kolda Köroğlu'nun esir düşmesi ve Övez'in göstermiş olduğu kahramanlık ön plana çıkmıştır. Köroğlu'nun yaşlanmasıyla birlikte kahramanlık konusunda Övez'in ön plana çıkması, Manas ve Semetey gibi destanların kurgusuyla benzerlik göstermektedir. Yardımcı karakterlerin Köroğlu'nu kurtarma girişimlerinin yanında Kırat'ın kahramana olan bağlılığı, olağanüstü özellikleri de göze çarpmaktadır.

[30] Mustafa Açа, *Oğuznamecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznamesi,* IQ Kültür Sanat Yayınları, s. 177, İstanbul, 2003.

Köroğlu'nun yukarıda bahsi geçen Arap Reyhan kolunda sosyal hayata yönelik *"esir düşme"*, *"hile"*, *"av"*, *"düşmanla mücadele ve kahramanın gücünü ispatlaması"*, *"ceza"*, *"toy"* gibi motifler öne çıkarken; olağanüstülüklerle ilgili ise *"efsanevi mekân"* ve *"olağanüstü at"* gibi destan motifleri belirmektedir. Çalışmanın inceleme bölümünde zaman zaman diğer destanlarla yapılan karşılaştırmalarda ise, bu motifler bakımından bunların benzer özelliklere sahip oldukları görülmektedir. Diğer yandan, bir düşman tipi olan Arap Reyhan'ın tasvirlerinde ise masalsı özellikler görülmektedir.

Kaynaklar

Açа, Mustafa, *Oğuznamecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznamesi,* IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.

Alptekin, Ali Berat, "Köroğlu Hikâyesinin Bolu Beyi Kolundaki Millî ve Beynelmilel Motifler", *Türk Dünyası Araştırmaları,* Sayı: 22, s. 105-124, İstanbul, 1983.

Aşırov, Nagım, *Göroglı,* Türkmenistan Dövlet Neşiryatı, Aşgabat, 1958.

Bayat, Fuzuli, *Köroğlu: Şamandan Aşıka, Alptan Erene,* Akçağ Yayınları, Ank., 2003.

Boratav, Pertev Naili, *Folklor ve Edebiyat,* Adam Yayınları, İstanbul, 1983.

Boratav, Pertev Naili, *Köroğlu Destanı,* Adam Yayınları, İstanbul, 1984.

Ekici, Metin, *Türk Dünyasında Köroğlu,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ank., 2004.

Ergun, Metin ve Açа, Mehmet, *Tıva Kahramanlık Destanları I,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Gökalp, Ziya, "Türklerde İçtimai Teşkilat", *Milli Tetebbular Mecmuası,* Cilt: 1, Sayı: 3, s. 446-450, İstanbul, 1331.

Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3: Tip Tahlilleri,* Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.

Kırzıoğlu, Fahrettin, "Avşarlu ile Dulkadırlu Türkmenlerinin Köroğlu Oymakları", *Türk Kültürü,* Sayı: 65, s. 356-364, Ankara, 1968.

Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981.

Özkan, İsa, "Köroğlu Destanı'nda Kahraman ve Atının Doğuşu ile İlgili Motiflerin Tahlili", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi,* s. 227-232, Ankara, 1997.

Özkaya, Yücel, "Köroğlu'nun Tarihi Şahsiyeti", *Köroğlu Semineri Bildirileri,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları, s. 67-70, Ankara, 1983.

Sakaoğlu, Saim, *Dede Korkut Kitabı (İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar),* C. I-II, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, Konya, 1998.

Şahin, H. İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği,* Kömen Yayınları, Konya, 2010.

Togan, Zeki Velidi, "Türk Destanlarının Tasnifi (I)", *Atsız Mecmua,* Sayı: 3, s. 41-45, İstanbul, 1931.

Türkmen, Fikret, *Tahir ile Zühre,* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ank., 1998.

Uysal, A. Edip, "İngilizlerin Robin Hood Destanı ile Köroğlu Destanı Arasında Bazı Benzerlikler", *Köroğlu Semineri Bildirileri*, Ankara 1983, Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları, s. 91-102.

Yıldırım, Dursun, "Köroğlu Destanı'nın Orta Asya Rivayetleri", *Köroğlu Semineri Bildirileri,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD Yayınları, s. 103-114, Ankara, 1983.

Yoldaşoğlu, Fazıl, *Alpamış Destanı,* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.